

บทที่ 2

การตรวจสอบเอกสารและแนวคิดทางทฤษฎี

การตรวจสอบเอกสารหนังสือ ตำรา บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อการศึกษาเรื่องดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยโดยใช้แนวคิด I. Serageldin ครั้งนี้แบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. แนวคิดการพัฒนาประเทศไทยและเครื่องมือชี้วัดการพัฒนาของประเทศไทย
3. งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดทำดัชนีชี้วัดและปัจจัยที่กำหนดการพัฒนา

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ กับการพัฒนาที่ยั่งยืน

การศึกษาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นจะต้องศึกษาทำความเข้าใจความหมายของคำสองคำคือ คำว่า “การพัฒนา” และคำว่า “ยั่งยืน” โดยทั่วไปเป็นอันดับแรก อันเนื่องจากเป็นแนวคิดที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญ ที่จะนำไปสู่แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างเข้าใจ ถ้าหากไม่สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาและยั่งยืนแล้วอาจจะทำให้เกิดปัญหาเมื่อนำเข้าไปสู่การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ สำหรับความหมายของการพัฒนาก็มีหลายความหมายตามมุมมองที่มุ่งเน้นการพัฒนาในแต่ละด้าน ในที่นี้จะขอกล่าวถึงความหมายของการพัฒนาที่มีผู้กล่าวไว้และมีการนำมาอ้างอิงอยู่เสมอ โดย เกื้อ (2538) ได้รวบรวมความหมายของการพัฒนาไว้หลายๆ ความหมาย ดังต่อไปนี้

การพัฒนา คือสถานะที่เศรษฐกิจของประเทศหนึ่ง ๆ สามารถทำให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติสูงถึงร้อยละ 5-7 ต่อปีและสามารถรักษาระดับนั้นไว้ได้เป็นสถานะที่ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีในทางเศรษฐกิจ และ การพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยการเร่งรัดให้ผลผลิตมวลรวมของชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้ระดับรายได้โดยเฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศสูงขึ้น และประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นแนวคิดในช่วงทศวรรษที่ 1960 - 1970

การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการว่าจ้างงานตามที่วางแผนไว้แล้ว เพื่อลดสัดส่วนของภาคเกษตรกรรมในขณะที่เพิ่มสัดส่วนของภาคอุตสาหกรรมและการบริการ เป็นแนวคิดในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970

จากความหมายของการพัฒนา มีผู้วิจารณ์และปฏิเสธแนวคิดการพัฒนาดังกล่าว โดยเห็นว่า ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมิใช่สิ่งเดียวกับการพัฒนา กล่าวคือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีขอบเขตของเป้าหมายจำกัดเพียงการเพิ่มรายได้เฉลี่ยของมวลรวมประชาชาติ และอาจมีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับการพัฒนา เช่น กรณีการเจริญเติบโตโดยปราศจากการพัฒนา หรือการมีพัฒนาโดยที่เศรษฐกิจของประเทศไม่เติบโตหรือมีค่าติดลบซึ่งลักษณะของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยไม่มีพัฒนานั้นเป็นสถานการณ์ที่พบได้ในประเทศที่มีผลผลิตมวลรวมประชาชาติโดยเฉลี่ยต่อบุคคลสูง แต่ประชาชนต้องประสบปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้มากขึ้น สภาพความยากจนรุนแรงขึ้น เป้าหมายของการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เสื่อมลง เช่น ภาวะทางสังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นต้น (เกื้อ, 2545: 74) นั่นก็เป็นที่มาของแนวคิดกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะกล่าวต่อไป แต่หากจะพิจารณาความหมายของการพัฒนาที่กว้างกว่าที่กล่าวมาข้างต้นก็สามารถจะกล่าวถึงได้ดังนี้

การพัฒนา คือ การสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนานุคลิกภาพของบุคคล ซึ่งพัฒนานั้นจะประสบความสำเร็จได้ด้วยการลดหรือขจัดความยากจนความไม่เท่าเทียมกันและการว่างงานในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเจริญเติบโต (Chenery et al, 1974 อ้างถึงใน เกื้อ, 2540: 74)

การพัฒนา คือ การทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ดีขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง จริยธรรม และอื่น ๆ (McGranahan, 1985: 105)

การพัฒนา คือ กระบวนการหลายมิติ ซึ่งประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างทางสังคม หน้าที่ของประชาชน สถาบันต่าง ๆ ของชาติ การเร่งรัดความเจริญเติบโต การลดความไม่เท่าเทียมกันและขจัดความยากจนนั้นคือการเปลี่ยนแปลงต่อระบบสังคมทั้งระบบ และมุ่งสู่การสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมภายในระบบนั้น เป็นการก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในด้านวัตถุและรู้สึกนึกคิด (เกื้อ, 2538: 74)

เมื่อได้ศึกษาถึงความหมายของการพัฒนาไปแล้วนั้นต่อไปจะได้กล่าวถึง ความหมายของคำว่า “ยั่งยืน” โดยได้รวบรวมไว้ได้ดังต่อไปนี้คำว่า “ยั่งยืน” มีการให้นิยามอยู่ 3 แนวทาง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547) ดังนี้

แนวสังคม หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างต่อเนื่องซึ่งมนุษย์จะต้องได้รับคือปัจจัยสี่ และหมายถึงการสนองตอบความต้องการระดับสูง เช่น ความมั่นคง เสรีภาพ การมีงานทำ ความยั่งยืนทางสังคมจะเน้นเรื่องการส่งเสริมความสุขสมบูรณ์ของมวลชนส่วนใหญ่ เป้าหมายสำคัญ คือการรักษาคุณภาพชีวิตให้มีระดับสูงอย่างยาวนาน

แนวนิเวศ เน้นความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศในระยะยาวจำเป็นต้องมีการคุ้มครองทรัพยากรทางพันธุกรรมและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางธรรมชาติ ซึ่งเป้าหมายที่สำคัญที่สุดคือการจัดการและการรักษาระบบนิเวศรวมทั้งการสนับสนุนให้ชีวิตทั้งหลายอยู่รอด

แนวเศรษฐกิจ เน้นเรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนยาวนาน ในอัตราที่สูงแต่นักเศรษฐศาสตร์สีเขียวซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา มีแนวคิดอีกแบบ กล่าวคือ เศรษฐกิจยั่งยืน หมายถึงเศรษฐกิจที่คำนึงถึงระบบนิเวศและโลก ธรรมชาติคุณค่าทางชีวิตจิตใจมากกว่าคำนึงถึงความเจริญทางเศรษฐกิจ

สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความหมายที่ครอบคลุมความหมายที่กว้างกว่าการพัฒนา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยที่คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมายหลากหลายในแต่ละมุมมองของแต่ละบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา และในที่นี้ได้รวบรวมและนำมาแสดงไว้ ดังต่อไปนี้

การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ รูปแบบการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเอง (WCED, 1987: 43)

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นรูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อเป้าหมายของ 3 ระบบหลักด้วยกัน คือ ระบบทางชีววิทยาหรือระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจและระบบสังคม โดยแต่ละระบบ

สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายของตนเองได้ ซึ่งเป้าหมายของแต่ละระบบเป็นดังนี้ 1) เป้าหมายของระบบนิเวศ คือ การนำไปสู่ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic Diversity) ความสามารถในการกลับสู่สมดุลในกรณีถูกรบกวนหรือถูกใช้ไป (Resilience) ความสามารถในการกลับคืนสู่สมดุลให้ผลผลิตทางชีวภาพ (Biological Productivity) 2) เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจ คือ การนำไปสู่ การได้รับความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างพอเพียง ส่งเสริมให้เกิดการเท่าเทียมกัน (Equity – Enhancing) และมีสินค้าและบริการเพิ่มขึ้น และ 3) เป้าหมายของระบบสังคม คือ การนำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) มีสถาบันที่ยั่งยืนยาวนาน (Barbier, 1989: 104)

การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมุ่งเน้นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้ลดลงหรือเลวลงเมื่อระยะเวลาเปลี่ยนไป (Pearce, 1989: 37)

การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ไม่ทำให้อรรถประโยชน์ของมนุษย์ในรุ่นต่อไปลดลง (Pizzey, 1992: 323)

United Nation Fund for Population Activities (UNFPA) ได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ไว้ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ประการ (เกื้อ, 2540: 70-71) ดังนี้

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบันโดยสามารถรองรับความต้องการและหรือความจำเป็นที่จะเกิดแก่ชนรุ่นหลัง ๆ โดยมาตรฐานการครองชีพที่เฉลี่ยคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่ำสุด จะยั่งยืนเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (Long – Term Sustainability)

การพัฒนาที่ยั่งยืนครอบคลุมมาตรการรักษามรดกทางทรัพยากรที่จะตกกับชนรุ่นหลังโดยอย่างน้อยให้ได้มากพอ ๆ กับที่ชนรุ่นปัจจุบันได้รับมา

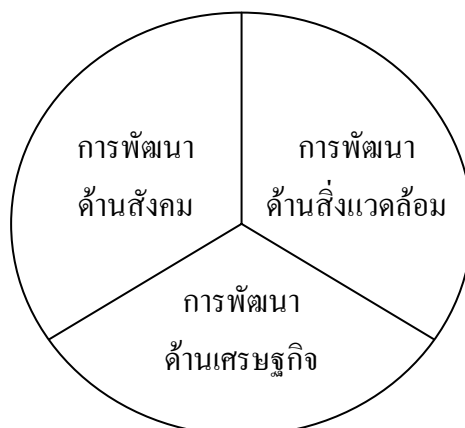
การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับโลกโดยรวมเพื่อชนรุ่นหลังและเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การทำให้คุณภาพของชีวิตมนุษย์ดีขึ้นภายในระบบนิเวศที่สามารถรองรับการดำเนินชีวิตในลักษณะดังกล่าว ได้ต่อไป “เศรษฐกิจแบบยั่งยืน” (Sustainable Economy) จึงเป็นเศรษฐกิจที่ธำรงรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของตนไว้ได้ โดยเศรษฐกิจแบบนี้จะยังคงสามารถพัฒนาควบคู่ไปกับการรักษาแหล่งทรัพยากรได้ต่อไปด้วยการปรับตัวและโดยอาศัยการยกระดับความรู้ปรับปรุงองค์รตลอดจนปรับปรุงประสิทธิภาพทางเทคนิคและหาวิธีปัญญา

การพัฒนาที่ยั่งยืน มีลักษณะที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือ ทำให้เป็นองค์รวม (Holistic) หมายความว่ารวมองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องและต้องประสานกันครบองค์และมีลักษณะอย่างหนึ่งคือดุลยภาพ (Balance) หรือคือการทำให้งิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ (ป.อ. ปยุตโต, 2541: 68)

การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สามารถดำรงระดับการสร้างผลผลิตให้ยั่งยืนอยู่ได้ตลอดระยะเวลาที่คาดหวังอันเนื่องมาจากสามารถดำรงระดับของปัจจัยนำเข้าและกระบวนการให้ยั่งยืนอยู่ได้ (เฉลิมว, 2542: 27)

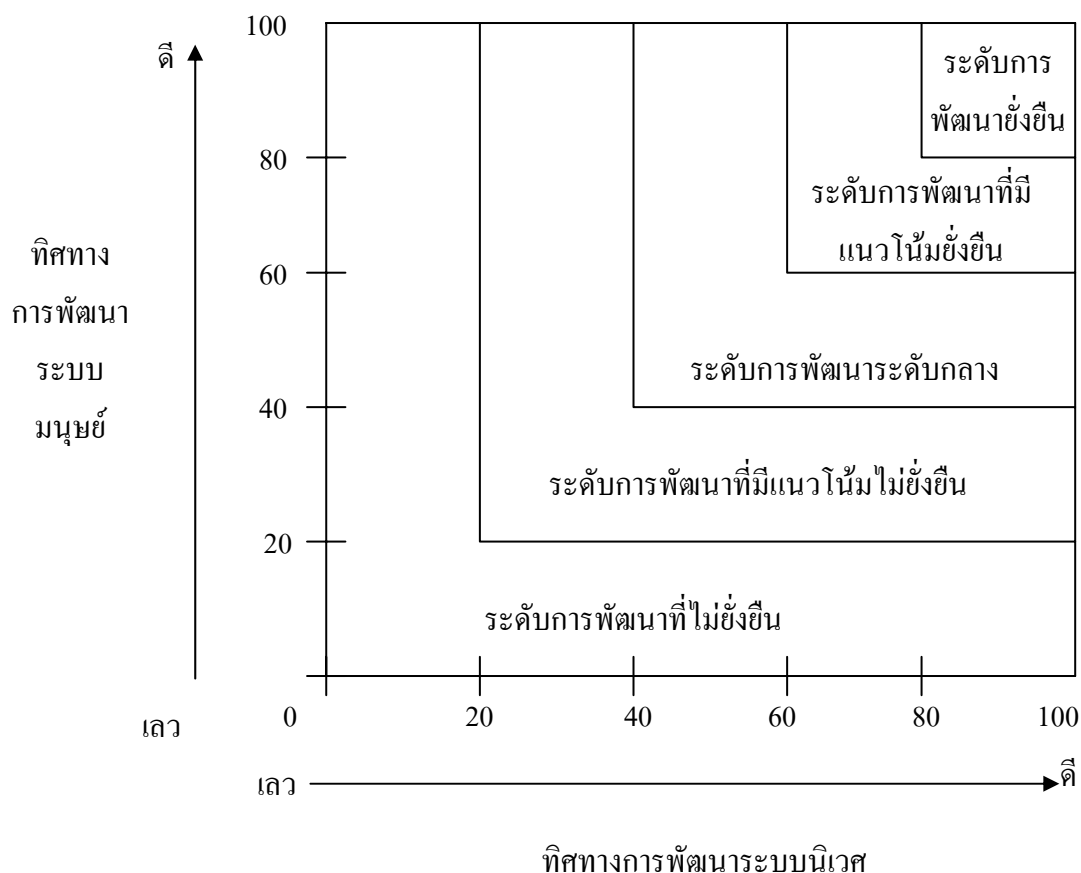
จากความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ได้กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงแนวคิดการพัฒนาที่กว้างกว่าการพัฒนาในอดีต ที่เน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจเท่านั้นแต่จากการศึกษาและประมวลความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้างต้นจะได้นิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ เป็นรูปแบบการพัฒนาที่ดำเนินไป โดยพิจารณาทั้งด้านปริมาณและคุณภาพอีกทั้งยังคำนึงถึงมิติเวลาพิจารณาด้วย นั่นคือการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีการพัฒนาแบบองค์รวมผสมผสานการพัฒนาด้านเศรษฐกิจด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกันอย่างสมดุล ไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกันและสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นได้ รวมทั้งสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการของคนในอนาคตด้วย ซึ่งพิจารณารูปแบบการพัฒนาดังกล่าวดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 รูปแบบการพิจารณาการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการวัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการวัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จะพิจารณาแนวคิดบาโรมิเตอร์สำหรับการวัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Barometer of Sustainability) เป็นรูปแบบการรวมดัชนีชี้วัด 2 ระบบ คือ ระบบนิเวศ (Ecosystem) และระบบมนุษย์ (Human System) โดยให้ค่าระดับการพัฒนา ทั้ง 2 ระบบแล้วนำมารวมเป็นระดับหรือดัชนีการวัดการพัฒนาที่ยั่งยืน การวัดการพัฒนาทั้ง 2 ระบบเป็นการวัดโดยที่ทั้ง 2 ระบบไม่สามารถนำมาทดแทนกันได้ กล่าวคือ แม้ว่าระบบมนุษย์จะได้รับการพัฒนาดีขึ้น แต่ถ้าระบบนิเวศไม่ได้รับการพัฒนาโดยถูกปล่อยปะละเลยระบบโดยรวมก็ไม่เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ในทางตรงกันข้ามถ้าดูแลรักษาแต่ระบบนิเวศแต่ไม่ดูแลระบบมนุษย์เลยก็ไม่เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเช่นกัน สามารถแสดงระดับการพัฒนาได้ดังภาพที่ 2.2

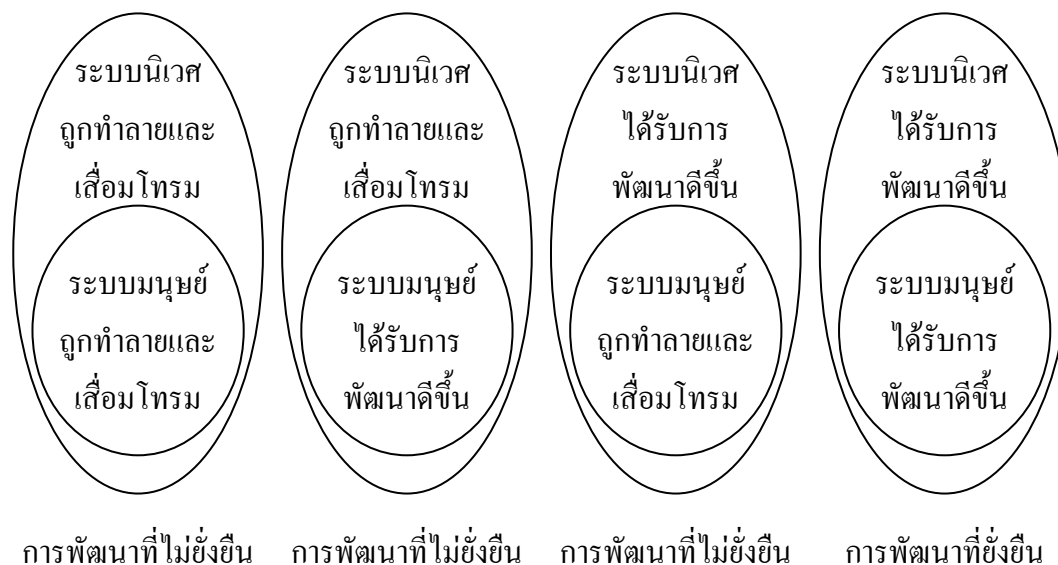

ภาพที่ 2.2 แนวคิดบาโรมิเตอร์วัดการพัฒนที่ยั่งยืน (Barometer of Sustainability)

ที่มา: Trazyna (1995: 158)

นอกจากนี้ Prescott and Allen ได้พิจารณาเปรียบเทียบลักษณะการพัฒนที่ยั่งยืนอย่างง่าย ๆ โดยการเปรียบเทียบการพัฒนที่ยั่งยืนกับไข่ ซึ่งเรียกแนวคิดดังกล่าวว่าแนวคิดรูปไข่ของการพัฒนที่ยั่งยืน (The Egg of Sustainability) สำหรับแนวคิดดังกล่าวสามารถบ่งชี้ว่าผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะการพัฒนที่ยั่งยืนหรือไม่ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ระบบของมนุษย์ (Human System) ซึ่งประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจและระบบสังคม และระบบนิเวศ (Ecosystem) โดยที่ระบบมนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศเปรียบได้กับไข่แดงที่อยู่ในไข่ขาว จึงได้ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ (Ecosystem) และระบบมนุษย์ (Human System) เท่า ๆ กัน ภายใต้ความหมายของการพัฒนา คือ การดำเนินการ ปรับปรุงให้สิ่งที่มีอยู่นั้นดีขึ้น กระบวนการสำหรับการพัฒนที่ยั่งยืนจำเป็นที่จะต้องทำให้ทั้งระบบนิเวศ (Ecosystem) และระบบมนุษย์ (Human System) ดีขึ้นพร้อม ๆ กัน ถ้าการพัฒนาที่เกิดขึ้นทำให้ระบบใดระบบหนึ่งเสื่อมลงไปหรือ

ถูกทำลายไป ระบบที่เหลือย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เปรียบได้กับไข่แดงในไข่ขาว หากไข่ขาวถูกทำลายไข่แดงย่อมไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่หากไข่แดงถูกทำลายไข่ขาวดังกล่าวก็ไม่สามารถเจริญเติบโตและพัฒนาต่อไปเป็นสิ่งมีชีวิตได้เช่นกันซึ่งผลการพัฒนา สามารถแสดงให้เห็นได้ดังลักษณะรูปไข่ ดังภาพที่ 2.3

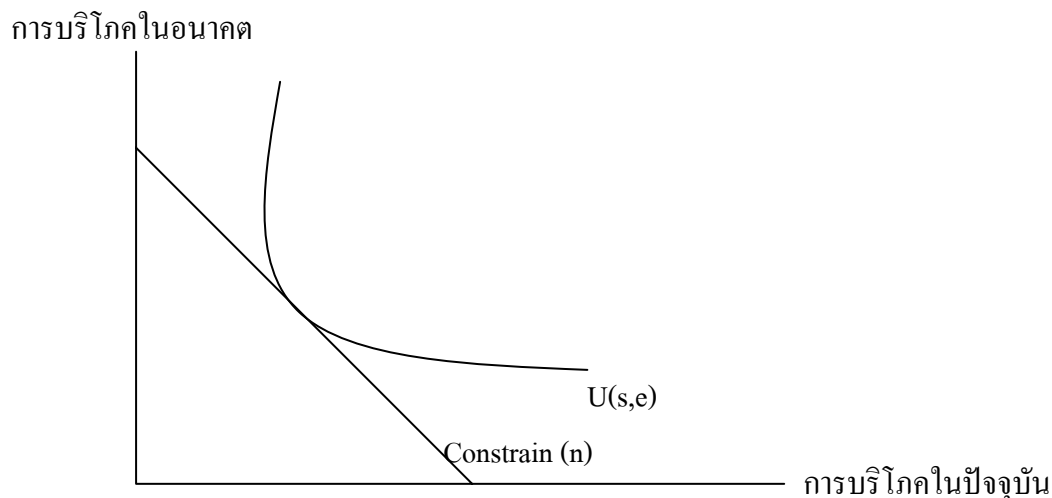

ภาพที่ 2.3 แนวคิดรูปไข่ของการพัฒนาที่ยั่งยืน (The Egg of Sustainability)

ที่มา: Trazyna (1995: 155)

ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ กับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ เพื่อให้สนับสนุนแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในการศึกษาครั้งนี้พิจารณาภายใต้การเลือกใช้หรือการบริโภคระหว่างช่วงเวลา ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค โดยอาศัยความรู้ในเรื่องความพอใจในการบริโภค (Preferences for Consumption) โดยหลักทฤษฎีการบริโภคระหว่างช่วงเวลาเมื่อประยุกต์กับการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นการพัฒนาที่เน้นความเท่าเทียมของการบริโภคของมนุษย์ระหว่างเวลาปัจจุบันและเวลาในอนาคตภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดและแสดงให้เห็นได้จาก เส้นความพอใจเท่ากัน (Indifference Curve) โดยที่ลักษณะของเส้นความพอใจเท่ากันจะสะท้อนถึงรสนิยมของผู้บริโภค ณ เวลาต่าง ๆ กันในที่นี้คือพัฒนาการทางสังคมและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ภายใต้ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่เป็นข้อจำกัดคือ ทรัพยากรธรรมชาติ อธิบายได้โดยภาพที่ 2.4

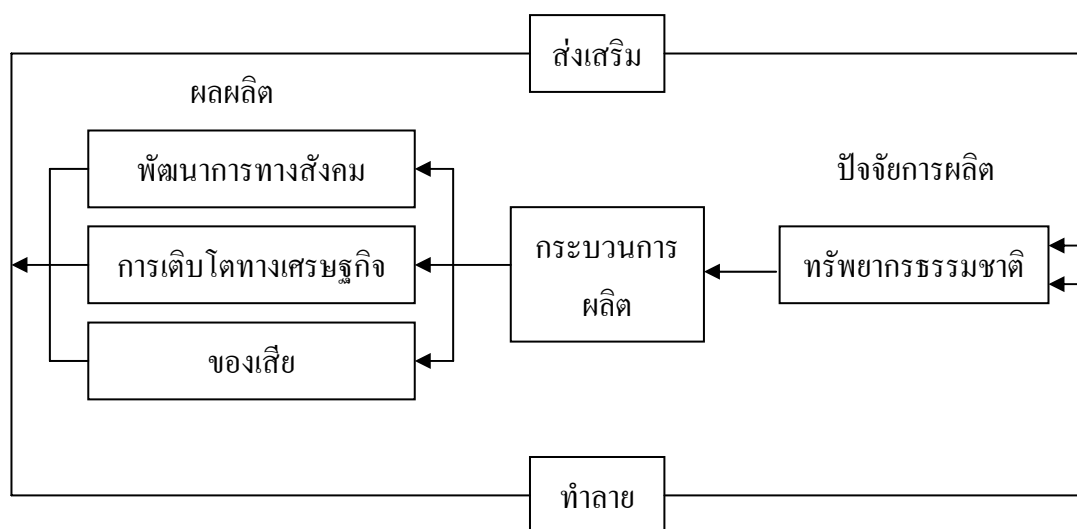

ภาพที่ 2.4 ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนายั่งยืน

ที่มา: ปรับปรุงจากเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติ (2545: 206)

โดยที่ U คือ เส้นอรรถประโยชน์ซึ่งเป็นฟังก์ชันของ s และ e
 s คือ พัฒนาการทางสังคม
 e คือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ
 n คือ ทรัพยากรธรรมชาติ

จากภาพที่ 2.4 เป็นการพิจารณาการพัฒนายั่งยืนตามแนวคิดของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ โดยที่การพัฒนายั่งยืนมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความพึงพอใจสูงสุดในการบริโภคของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลาซึ่งรสนิยมและความพอใจของมนุษย์ในแต่ละรุ่นดังกล่าวถูกกำหนดโดยพัฒนาการทางสังคม (s) และสะท้อนความพึงพอใจของมนุษย์ที่ได้รับโดยไม่ได้เกิดจากการบริโภคสินค้าและบริการ และการเติบโตทางเศรษฐกิจ (e) ซึ่งสะท้อนความพึงพอใจที่ได้รับจากการบริโภคสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นมา โดยมีปัจจัยการผลิตที่เป็นข้อจำกัด (Constrain) คือ ทรัพยากรธรรมชาติ (n) ในลักษณะของกระบวนการผลิต (Production Process) ตามภาพที่ 2.5

ภาพที่ 2.5 กระบวนการผลิตตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา: ดนัย (2544: 15)

จากภาพที่ 2.5 การพัฒนาที่ยั่งยืนประกอบด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยการผลิต ซึ่งสามารถผลิตผลผลิตได้ 2 ชนิด คือ พัฒนาการทางสังคมและการเติบโตทางเศรษฐกิจ และผลที่ได้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยการผลิตด้วย หากพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเติบโตที่ได้รับการพัฒนาโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างไม่สมดุลและขาดประสิทธิภาพ เช่น เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยไม่คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นไปอย่างเหมาะสม หรือมีการบริโภคสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นมาอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น ผลที่ได้ย่อมทำให้มีการใช้ปัจจัยการผลิตมากกว่าที่ควรจะเป็น ส่งผลต่อระดับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ ซึ่งทำให้ การพัฒนาดังกล่าวเป็นไปอย่างไม่ยั่งยืน ในทางตรงกันข้ามหากกระบวนการผลิตคำนึงถึง ความสมดุลของการใช้ทรัพยากรและการพัฒนาด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพทั้ง กระบวนการการผลิตและกระบวนการบริโภค ผลที่ได้ย่อมก่อให้เกิดมีการส่งเสริมอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นปัจจัยการผลิตตลอดไป ซึ่งเป็นกระบวนการที่พึงประสงค์สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาประเทศไทย และเครื่องมือชี้วัด

การพัฒนาของประเทศไทย

หน่วยงานภาครัฐและนักวิชาการรวมทั้งนักคิดในประเทศไทยได้มีการศึกษาและพัฒนาแนวคิดด้านการพัฒนาอย่างกว้างขวาง โดยในส่วนนี้จะศึกษาแนวคิดการพัฒนาประเทศของหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการและนักคิดในสังคมไทยหลาย ๆ แนวคิด ที่น่าสนใจ ดังนี้

แนวคิดการพัฒนาประเทศไทย

ขุนทอง (2530 อ้างถึงใน อนุชาติและอรทัย, 2539: 145) ได้กล่าวถึงทัศนะนักเศรษฐศาสตร์ซึ่งมองการพัฒนาสังคมในทศวรรษ 2530 จากมิติของเศรษฐกิจ พิจารณาว่าการพัฒนาสังคมจะมีผลต่อการเมืองอีกทอดหนึ่งและให้ความหมายการพัฒนาสังคม คือ การจัดระบบให้มี การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ให้โอกาสแก่คนที่เสียเปรียบในสังคมเพื่อที่จะสร้างชนชั้นกลางให้มากที่สุด เพราะคนชั้นกลางคือ ผู้ที่ผดุงการดำรงอยู่รอดของสังคมที่มีเสถียรภาพอันเป็นแกนของการปกครองในระบบประชาธิปไตย

โฆษิต (2533) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาประเทศโดยสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องยึดหลักการในการพัฒนาที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้ 1) ความต่อเนื่องของความเจริญเติบโตจะมีความสำคัญมากในนโยบายการพัฒนาประเทศในอนาคต เพราะการพัฒนาที่ผ่านมามีปรากฏการณ์ที่ไม่ยั่งยืน เช่น จำนวนเงินที่ทะลักเข้าประเทศ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเงินนั้นมาจากการลงทุนจากต่างประเทศโดยเข้ามาซื้อทรัพย์สิน เช่น หุ่น การที่เงินเหล่านี้ทะลักเข้ามาเป็นเรื่องที่ไม่ยั่งยืนเพราะเจ้าของเงินเป็นชาวต่างประเทศซึ่งมีอำนาจเต็มที่ ที่จะเอาเงินเหล่านั้นออกไปเมื่อไหร่ก็ได้ ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีรากฐานบนการพึ่งพาตนเองรวมทั้งการพัฒนาเทคโนโลยีซึ่งต้องดำเนินการติดต่อกันไปในทุกระดับ 2) การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องดำเนินการให้เหมาะสมกับความต้องการของคนในชาติและต้องสมดุล นอกจากนี้จะต้องหาวิธีปฏิบัติในเชิงบริหารการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพสูงสุด และ 3) การพัฒนาการเกษตรถ้า การพัฒนาทำให้คนกลุ่มหนึ่งเจริญแต่อีกกลุ่มหนึ่งถอยหลัง สังคมคงจะอยู่ไม่ได้ การพัฒนา การเกษตรจะต้องมีนโยบายในการผลิตสินค้าที่หลากหลายและตรงกับสภาพทรัพยากรที่มีอยู่ รวมถึงรัฐบาลจะต้องมีนโยบาย ดูแลการผลิตในระดับที่เหมาะสม เพราะการผลิตในปริมาณที่เหมาะสมก็จะมีส่วนในการกำหนดราคาได้ ระบบการบริหาร กฎหมายต่าง ๆ รัฐควรเน้น การกระจายอำนาจ กล่าวคือ การแบ่งงานกันทำ ไม่มอบ

อำนาจ หรือโอนอำนาจให้ทั้งหมด แต่เป็นการพัฒนาองค์กรส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็งมากขึ้นให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่นได้มีบทบาทในการตัดสินใจแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองมากขึ้นด้วย

พระโศภิต (2533 อ้างถึงใน อนุชาติ และ อรรถ, 2539: 145) กล่าวว่าการพัฒนาสังคมที่พึงประสงค์จะต้องประกอบด้วยแนวทาง 3 ประการ คือ การพัฒนาสภาพทางกายภาพ การพัฒนาสภาพสังคมและการพัฒนาการศึกษาเพื่อชีวิตด้านใน หมายความว่า 1) มีปัจจัยยังชีพพอเพียงไม่อดอยากยากแค้นหรือเป็นหนี้สินสามารถเลี้ยงชีพด้วยตัวเองได้ 2) ปกครองตัวเองได้เป็นไทแก่ตัวไม่ถูกบีบบังคับหรือครอบงำให้อยู่ในอาณัติของผู้ใด และ 3) เป็นอยู่ด้วยปัญญามีจิตปลอดพ้นจากทุกข์ ความร่ำร้อนทะยานอยาก มีสุขจากภาวะภายใน โดยไม่เป็นทาสความสุขทางวัตถุหรือปัจจัยภายนอก

ปรีชา (2536) ได้พยายามเสนอแนวคิดการพัฒนาว่าสามารถแบ่งออกกว้างได้ 2 แนวทาง ได้แก่ แนวทางที่ 1 การพัฒนาแนวปริมาณ หมายความว่าพัฒนาที่ให้ความสำคัญสูงสุดในเรื่อง การขยายตัวในเชิงปริมาณตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การพัฒนา โดยจะพบเสมอว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจคือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา และแนวทางที่ 2 การพัฒนาแนวคุณภาพโดยมีเป้าหมายของการพัฒนา คือ คุณภาพชีวิตที่เหมาะสมและยั่งยืนภายใต้ขอบเขตและกฎเกณฑ์ของนิเวศวิทยา ฉะนั้นการพัฒนาที่เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรภายในประเทศให้สูงขึ้นอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องนั้น จะต้องมีการพัฒนาทั้ง 2 แนวทาง นั่นคือจะต้องมีการขยายตัวหรือการพัฒนาทั้งในเชิงปริมาณซึ่งจะต้องตอบสนองต่อความต้องการหรือความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ขณะเดียวกันจะต้องมีการพัฒนาในเชิงคุณภาพควบคู่กันไปด้วย โดยจำเป็นต้องมีความตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมให้อยู่ในสภาพที่ดีตลอดเวลา การใช้ทรัพยากรจะต้องอยู่บนพื้นฐานของแรงงานและความสามารถของคนท้องถิ่น มีความสอดคล้องกับค่านิยมและวัฒนธรรมพื้นบ้าน รวมทั้งต้องให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้คนในสังคม และจะต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นเงื่อนไขของการพัฒนาที่ยั่งยืน และรวมไปถึงการนำเอาเทคโนโลยีเหมาะสมมาใช้ในกระบวนการผลิต และพัฒนาความรู้ความสามารถทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตนเองโดยยึดหลักการว่า เทคโนโลยีมีไว้เพื่อรับใช้วิถีแห่ง การพัฒนามากกว่าที่จะมีไว้เพื่อกำหนดรูปแบบการพัฒนา

อมรา (2537) ได้ประเมินการพัฒนาสังคมโดยได้สรุปความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ดังนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะต้องมุ่งสู่ความสมดุลของมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อว่าสังคมจะได้อยู่อย่างสงบและยาวนานต่อไปและได้เสนอความขัดแย้งที่เกิดจาก

การพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นระดับโครงการหรือระดับการพัฒนาโดยรวม ซึ่งเป็นผลให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันสังคมโลกเริ่มยอมรับว่ามีความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ มากกว่าที่จะพยายามปิดบังและซ่อนความขัดแย้งเหมือนสมัยอดีต การจัดการเรื่องความขัดแย้งจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมด้วย ฉะนั้นจึงควรเพิ่มความสามารถในการจัดการความขัดแย้งโดยประชาชนมีส่วนร่วม แทนที่จะเพิ่มการจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีเผด็จการและน่าจะใช้เป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาทางสังคมและความเป็นมนุษย์ด้วย

ปรัชญาการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย มาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันต่อโลกยุคปัจจุบัน ซึ่งการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ 1) กรอบแนวคิดของปรัชญาเป็นการชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา 2) คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติตนทุกระดับโดยเน้นการปฏิบัติตนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน 3) คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล 4) เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่

ระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการปฏิบัติ ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม ต้องประกอบด้วยความตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต และ 5) แนวทางปฏิบัติหรือ ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

เครื่องมือชี้วัดการพัฒนาของประเทศไทย

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเทศไทยโดยหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนหรือแม้ นักวิชาการได้พยายามจัดทำหรือนำเสนอเครื่องชี้วัดการพัฒนาประเทศไทยขึ้นในรูปของเครื่องชี้วัด คุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมไว้เป็นจำนวนมาก และแม้ว่าการศึกษารั้งนี้จะเป็นการศึกษาเพื่อ จัดทำเครื่องชี้วัดในระดับประเทศ แต่เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาจึงได้รวบรวมข้อมูลเครื่องชี้วัด ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือชุมชน ไว้ด้วยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อไป ดังนี้

มูลนิธิเพื่อนหญิง ได้จัดทำเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของหญิงไทยในภาพรวมเพื่อเสนอต่อ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและเป็นแนวทางเป้าหมายในการดำเนินโครงการของมูลนิธิเอง ซึ่ง สามารถสรุปรายละเอียด ได้ดังนี้ 1) หมวดค่าจ้าง แรงงานสตรีควรมีค่าจ้างที่เพียงพอต่อการยังชีพ 2) หมวดศูนย์เลี้ยงเด็ก สตรีที่ออกไปทำงานควรมีสวนรับเลี้ยงเด็กให้ได้รับความปลอดภัยและเพื่อ จะได้อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวซึ่งนายจ้างหรือรัฐควรจัดหาได้ 3) หมวดกฎหมายสวัสดิการสังคม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสเพื่อครอบครัวที่มั่นคงแข็งแรง 4) หมวดความปลอดภัยทางเพศของ สตรี ทั้งในที่ทำงานที่พัก ที่เรียน การเดินทาง มีโอกาสก้าวหน้าในการทำงาน 5) หมวดการไม่ถูกล่วงละเมิดทางเพศ โดยไม่ทราบว่าจะให้ทำงานอะไรและไม่ทราบสภาพการทำงาน เช่น ความไม่ อิสระ การกักบริเวณ การทารุณ รัฐจึงควรสร้างงานที่เป็นอาชีพหรือเพิ่มทักษะการทำงานให้ และมี กฎหมายที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ 6) หมวดสุขภาพหญิง ในการทำงานนายจ้างควรคำนึงถึงเรื่อง สุขภาพสตรี เช่น การตั้งครรภ์ การมีรอบเดือนโดยไม่ผิดปกติหรือลดค่าจ้างในกรณีการทำแท้ง รัฐ ควรมีสวัสดิการ ให้การศึกษาและหามาตรการแก้ไขที่ดีกว่าปัจจุบัน 7) หมวดการเข้าร่วมการพัฒนา วางแผน สตรีควรได้รับข้อมูลข่าวสารในการส่งเสริมให้ได้เข้าร่วมในงานพัฒนาและงานวางแผน ให้มากขึ้น

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ในปี 2525 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้มอบให้กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยจัดเก็บข้อมูล กชช.2ค หรือที่เรียกว่าข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน และในปี 2530 คณะรัฐมนตรีมีมติให้มีการจัดเก็บข้อมูล กชช.2ค ผนวก จปฐ. เป็นประจำทุก 2 ปี ตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้นไป ตัวชี้วัดสภาพหมู่บ้าน จากข้อมูล กชช.2ค (พ.ศ. 2533 ผนวก จปฐ.) มี 5 กลุ่ม 34 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1) โครงสร้างพื้นฐาน 10 ตัวชี้วัด 2) การประกอบอาชีพผลิตผลและรายได้ 7 ตัวชี้วัด 3) สาธารณสุขและการอนามัย 9 ตัวชี้วัด 4) แหล่งน้ำ 2 ตัวชี้วัด และ 5) ความรู้ การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 6 ตัวชี้วัด ในปี 2535 กรมการพัฒนาชุมชนได้ดำเนินการปรับปรุงเครื่องชี้วัด กชช.2ค ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โดยเพิ่มเครื่องชี้วัดกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติรวมเป็น 6 กลุ่ม 37 ตัวชี้วัด และมีการเปลี่ยนแปลงโดยเพิ่มและลดตัวชี้วัดบางรายการ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลจากความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากผลของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา สำหรับความสำคัญของข้อมูล กชช. 2ค เป็นข้อมูลที่จะใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาทุกระดับ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสนพระทัย และทรงใช้ประโยชน์จากข้อมูลนี้ด้วย

คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) ในปี พ.ศ. 2528 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบโครงการปรัณรงศ์คุณภาพชีวิตและประกาศให้มีปรัณรงศ์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ (ปราช.) ระหว่าง พ.ศ. 2528-2530 เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน 8 หมวด 32 ตัวชี้วัด เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทยว่า อย่างน้อยควรมีคุณภาพชีวิตในเรื่องอะไรบ้าง และควรมีระดับความเป็นอยู่ไม่ต่ำกว่าระดับใดในช่วงระยะเวลาหนึ่งๆ ในปี พ.ศ. 2531 คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) มีมติให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มอบโครงการปรัณรงศ์ฯ ให้กระทรวงมหาดไทย โดยกรมการพัฒนาชุมชน เป็นหน่วยงานรับผิดชอบดำเนินงานต่อ ภายใต้ชื่องานว่า "งานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท (พชช.)" ซึ่งหลังจากปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา มีการจัดเก็บประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล จปฐ. ทุกครัวเรือนทั่วประเทศเป็นประจำทุกปีในปี พ.ศ. 2535 มีการปรับปรุงเครื่องชี้วัด จปฐ. เป็น 9 หมวด 37 ตัวชี้วัด เพื่อใช้เก็บข้อมูลในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ใน พ.ศ. 2540 มีการปรับปรุงเครื่องชี้วัด จปฐ. เป็น 8 หมวด 39 ตัวชี้วัด เพื่อใช้จัดเก็บข้อมูลในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) คือ ข้อมูลในระดับครัวเรือนที่แสดงถึงสภาพความจำเป็นของคนในครัวเรือนในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำเอาไว้ว่าคนควรมี

คุณภาพชีวิตในเรื่องนั้น ๆ อย่างไรในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้มีชีวิตที่ดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

หลักการของ จปฐ. คือ ใช้เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นเครื่องมือของกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในหมู่บ้านเพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ว่าบรรลุตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานแล้วหรือไม่ ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยผ่านกระบวนการ จปฐ. นับตั้งแต่การกำหนดปัญหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนค้นหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหา โดยใช้ข้อมูล จปฐ. ที่มีอยู่ และการดำเนินงานแก้ไขปัญหามุมชน ตลอดจนการประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ใช้ข้อมูล จปฐ. เป็นแนวทางในการคัดเลือกโครงการต่าง ๆ ของรัฐให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชน สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีการประสานระหว่างสาขาในด้านการปฏิบัติมากขึ้น วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้ประชาชนในชนบท สามารถพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง และครอบครัวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างน้อยผ่านเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานโดยมีเครื่องชี้วัด จปฐ. เครื่องชี้วัด จปฐ. ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) มีทั้งหมด 8 หมวด 39 ตัวชี้วัด เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการชี้วัดว่า คนในแต่ละครัวเรือน มีคุณภาพชีวิตเป็นอย่างไร ตามตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน และเกณฑ์เป้าหมายในแต่ละตัวชี้วัด ในห้วงระยะเวลาหนึ่งๆ ปกติจะกำหนด 5 ปี ตามระยะเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ สำหรับในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ดัชนีชี้วัด มีดังนี้หมวดที่ 1 สุขภาพดี หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย หมวดที่ 3 ศึกษาถ้วนทั่ว (ประชาชนเข้าถึงบริการด้านการศึกษา) หมวดที่ 4 ครอบครัวสุขสบาย หมวดที่ 5 รายได้มาก หมวดที่ 6 อยากร่วมพัฒนา หมวดที่ 7 พาสู่คุณธรรม หมวดที่ 8 บำรุงสิ่งแวดล้อม

กรมประชาสัมพันธ์ ได้ริเริ่มให้มีการกำหนดเครื่องชี้วัดครอบครัวสาสุขขึ้นจากแนวคิดในการค้นหาผู้ด้อยโอกาสทางสังคม โดยได้เสนอกระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งที่ 753/2535 ลงวันที่ 13 ตุลาคม 2535 แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาหาตัวชี้วัดผู้ด้อยโอกาส ซึ่งมี นายไสว พรหมณี (อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ในขณะนั้น) เป็นประธานคณะกรรมการได้กำหนดแนวทางการศึกษาและค้นหาผู้ด้อยโอกาส โดยให้สร้างเครื่องมือชี้วัดผู้ด้อยโอกาส ที่ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะบ่งบอกจำนวน สถานการณ์ สถานที่อยู่ ตลอดจนแนวทางการช่วยเหลือ และได้แต่งตั้งคณะทำงาน และคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นเพื่อทำหน้าที่ศึกษาหาเครื่องชี้วัดผู้ด้อยโอกาสจากการศึกษาของ

คณะกรรมการและคณะทำงานได้กำหนดความหมายของผู้ด้อยโอกาสทางสังคม คือ “ผู้ที่ประสบปัญหาทุกข์ยากเดือดร้อนในการดำรงชีวิตประจำวัน และครอบครัวยังขาดความมั่นคงเพียงพอในการทำหน้าที่ช่วยเหลือ ป้องกัน และพัฒนา อีกทั้งไม่สามารถเข้าถึงบริการทางสังคมตามมาตรฐานของการพัฒนาคุณภาพชีวิตอีกด้วย” และได้สร้างเครื่องมือค้นหาผู้ด้อยโอกาสโดยใช้แนวความคิดว่า คนที่สมบูรณ์ในการดำรงชีวิตควรจะเป็นเช่นไร มีลักษณะอันใดที่จะบ่งบอกความอุดมสมบูรณ์และนำเสนอของความสมบูรณ์ไปเทียบหาส่วนที่ขาดหายไป ดังนั้น แนวคิดจึงออกมาได้ว่า “คนควรได้รับการพัฒนาให้บุคคลที่สมบูรณ์ในชีวิต ต้องได้รับการทางสังคมพื้นฐานอย่างพอเพียง และอยู่ในครอบครัวที่สามารถทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัวได้ครบถ้วน” จากแนวคิดดังกล่าวคณะทำงานจึงได้สร้างเครื่องชี้วัดไปที่สถาบันครอบครัวและกำหนดคุณลักษณะของครอบครัวที่มั่นคง ผาสุก สามารถทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัวที่สมบูรณ์หากครอบครัวใดคนจะดี สังคมจะมีความสุข กำหนดสิ่งที่ครอบครัวควรจะมีควรจะเป็น เรียกว่า “ครอบครัวผาสุก” ซึ่ง คุณลักษณะที่ทำให้ครอบครัวผาสุกหรือเรียกว่าตัวบ่งชี้ความผาสุก มี 4 หมวด คือ หมวดที่ 1 ครีวเรือนมีองค์ประกอบสมบูรณ์ 7 ตัวชี้วัด หมวดที่ 2 ครีวเรือนมีสัมพันธภาพที่อบอุ่น 3 ตัวชี้วัด หมวดที่ 3 ครีวเรือนพึ่งพาตนเองได้ 7 ตัวชี้วัด และ หมวดที่ 4 ครีวเรือนมีโอกาสพึ่งพาระบบสังคมภายนอก 3 ตัวชี้วัด

สำนักงานสถิติแห่งชาติ ในปีพ.ศ. 2530 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี ได้รวบรวมสถิติข้อมูลจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาจัดทำเครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจและสังคมขึ้น จุดประสงค์เพื่อใช้ในการอ้างอิงติดตามผลการดำเนินการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในระยะเวลาที่ผ่านมาให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นและทันเวลาและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ด้านการวางแผนติดตามและประเมินผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้โดยในครั้งแรกสำนักงานสถิติแห่งชาติได้กำหนดเครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจและสังคมขึ้น 11 สาขา 89 เครื่องชี้วัด ดังนี้ 1) สาขาประชากร 12 เครื่องชี้วัด 2) สาขาแรงงาน 7 เครื่องชี้วัด 3) สาขาเคหะ 5 เครื่องชี้วัด 4) สาขาประมงทะเล 13 เครื่องชี้วัด 5) สาขาเกษตร 9 เครื่องชี้วัด 6) สาขาการศึกษา 12 เครื่องชี้วัด 7) สาขาสาธารณสุข 10 เครื่องชี้วัด 8) สาขารายได้-รายจ่าย 5 เครื่องชี้วัด 9) สาขาการขนส่งและคมนาคม 10 เครื่องชี้วัด 10) สาขาการเงินการธนาคาร 1 เครื่องชี้วัด 11) สาขาบัญชีประชาชาติ 5 เครื่องชี้วัด แต่ถ้าเปรียบเทียบเครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กับเครื่องชี้ภาวะทางสังคมของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ปี 2518 – 2530 พบว่ามีมิติเครื่องชี้วัดที่คล้ายคลึงกัน ในส่วนที่ต่างกันนั้นสำนักงานสถิติแห่งชาติจะเน้นด้านเศรษฐกิจเฉพาะทางมากกว่า ปัจจุบันสำนักงานสถิติแห่งชาติได้จัดทำ

เครื่องชี้วัดภาวะเศรษฐกิจและสังคม 23 สาขาสถิติ ดังนี้ 1) สถิติประชากรและเคหะ 2) สถิติแรงงาน 3) สถิติการศึกษาฝึกอบรม ศาสนา วัฒนธรรมและสื่อสารมวลชน 4) สถิติสุขภาพ 5) สถิติสวัสดิการสังคม 6) สถิติหญิงและชาย 7) สถิติรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน 8) สถิติด้านสังคมอื่น ๆ 9) สถิติบัญชีประชาชาติ 10) สถิติการเกษตร การป่าไม้และการประมง 11) สถิติอุตสาหกรรมและเหมืองแร่ 12) สถิติพลังงาน 13) สถิติค้าส่ง ค้าปลีกและการค้าระหว่างประเทศ 14) สถิติการขนส่ง 15) สถิติการสื่อสารและโทรคมนาคม 16) สถิติการท่องเที่ยว 17) สถิติการเงินการธนาคาร การประกันภัยและบุคลากรการเงิน 18) สถิติการคลัง 19) สถิติราคา 20) สถิติด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิทธิบัตร 21) สถิติด้านเศรษฐกิจอื่น ๆ 22) สถิติทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 23) สถิติอนุภูมิภาค

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้ประกาศใช้นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2540-2549 เมื่อเดือนกันยายน 2541 โดยมีมุ่งให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศที่ก่อผลและไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่งเสริมให้การพัฒนาประเทศเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและส่งเสริมคุณภาพของประชาชน โดยได้มีการพิจารณาเลือกตัวชี้วัดที่เหมาะสมซึ่งก็คือ ดัชนีชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้ในการติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามเป้าหมายที่ตั้งไว้เพื่อใช้เป็นแนวทางและกรอบการบริหารการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศ ตามนโยบาย 6 ประการ คือ นโยบายทรัพยากรธรรมชาติ นโยบายป้องกันและขจัดมลพิษ นโยบายแหล่งธรรมชาติและแหล่งศิลปกรรม นโยบายสิ่งแวดล้อมชุมชน นโยบายการศึกษาและประชาสัมพันธ์เพื่อสิ่งแวดล้อม และนโยบายเทคโนโลยีเพื่อสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยตัวชี้วัด 63 ตัวชี้วัด

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้มีความพยายามจัดทำดัชนีชี้วัดที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาที่ยั่งยืนกับความสมดุลทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ได้แก่ ดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุข ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ อีกทั้งได้จัดทำโครงการติดตามผลการพัฒนาตามเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ ด้วยดังนี้

ดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุข เป็นดัชนีวัดระดับการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวม โดยมีองค์ประกอบหลัก 7 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ ชีวิตครอบครัว

สภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ ซึ่งในปี 2545 เป็นระยะเริ่มแรกของการพัฒนา ดัชนี จึงได้คัดเลือกเฉพาะองค์ประกอบที่มีผลการพัฒนาดัชนีที่ชัดเจนและได้ทดสอบความถูกต้อง เหมาะสมแล้วจำนวน 5 ด้าน โดยไม่ได้รวมด้านชีวิตครอบครัวและการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ โดยในช่วงดังกล่าวอยู่ระหว่างการศึกษาค้นคว้า ต่อมาในปี 2546 ได้มีการนำเสนอได้ครบทั้ง 7 องค์ประกอบ ทั้งนี้ภายใต้ดัชนีชีวิตในแต่ละด้าน สามารถแจกแจงเป็นดัชนีย่อยภายใต้องค์ประกอบแต่ละด้านได้ การพัฒนาดัชนีดังกล่าวทุกองค์ประกอบจะต้องดำเนินการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เกิดผลต่อ ความอยู่ดีมีสุขของคนได้อย่างแท้จริง ซึ่งประกอบด้วยตัวชี้วัด 25 ตัวชี้วัด

ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจเป็นดัชนีที่ใช้ในการติดตามประเมินผล การพัฒนาเศรษฐกิจให้สอดคล้องตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและสนับสนุนแนวคิดความอยู่ดี มีสุขของคนไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ดัชนีนี้มีองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ การปรับตัวทันต่อการเปลี่ยนแปลง สถานการณ์โลก การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีเสถียรภาพ และกระจายผลประโยชน์ การพัฒนาอย่างเป็น โดยจัดทำในรูปของดัชนีรวม (Composite Index) ซึ่งดัชนีชี้วัดความเข้มแข็ง ทางเศรษฐกิจของประเทศไทยที่มีองค์ประกอบ 5 ด้าน นั้นประกอบด้วยดัชนีชี้วัด 28 ตัวชี้วัด

โครงการติดตามผลการพัฒนาตามเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ(Millennium Development Goals: MDGs) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ดำรวจและประเมินข้อมูลและสถานการณ์ ตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาในปัจจุบันในแต่ละเป้าหมายการพัฒนาตามเกณฑ์และตัวชี้วัดใน กรอบ MDGs โดยผ่านการปรึกษาหารือและเห็นชอบจากฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และสามารถปรับให้ เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยได้ในระดับหนึ่ง ที่เรียกว่า Localization และ MDGs plus ซึ่ง เป้าหมายการพัฒนาตามเกณฑ์และตัวชี้วัดในกรอบ MDGs มี 8 ประการดังนี้ การจัดการความยากจน และความหิวโหย การพัฒนาการศึกษาขั้นประถม ความเท่าเทียมกันของเพศหญิงและเพศชาย การลดอัตราการตายของเด็ก อนามัยแม่และเด็ก การป้องกันโรคเอดส์ มาลาเรีย และโรคติดต่ออื่น การจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และ การส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาในโลก เกณฑ์และ ตัวชี้วัด ที่ใช้มีตัวชี้วัดอยู่ทั้งหมด 48 ตัวชี้วัด

งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดทำดัชนีชี้วัดและปัจจัยที่กำหนดการพัฒนา

Hicks and Boroumand (1971) ได้ศึกษาบทบาทการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในกระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยนำข้อมูลจากประเทศกำลังพัฒนา 83 ประเทศเปรียบเทียบระหว่างอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและเครื่องชี้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้แก่ ความยืนยาวของชีวิต และการอ่านออกเขียนได้ ผลการศึกษาพบว่าถ้าประเทศใดมีนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มักจะมีการเจริญเติบโตโดยสร้างเสริมคุณภาพของมนุษย์ การวางโครงการเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการลงทุนในการเสริมสร้างคุณภาพขึ้นกับว่าสถานการณ์ในแต่ละประเทศเหมาะสมหรือไม่และจำเป็นต้องพิจารณาถึงต้นทุนในการเสียโอกาสในการใช้ทุน ประกอบกับระดับของทรัพยากรมนุษย์ในประเทศนั้น ด้วยการลงทุนเพื่อพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์มีคุณภาพจะสามารถช่วยลดความยากจนและเพิ่มอัตราการเพิ่มของผลผลิตในประเทศกำลังพัฒนาได้

Morris (1979 อ้างถึงใน สุมาลี, 2541: 15) พยายามสร้างดัชนีชี้วัดคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (Physical Quality of Life Index : PQLI) ซึ่งประกอบด้วยเครื่องชี้วัด 3 ตัว คือ อายุขัยเฉลี่ยเมื่ออายุหนึ่งปี, อัตราการตายของทารกและอัตราการอ่านออกเขียนได้ ในการสร้าง PQLI ได้กำหนดมาตราส่วนการวัดตั้งแต่ 0 – 100 เมื่อ “0” แทนสถานการณ์ที่แย่ที่สุดที่เกิดขึ้นแก่ประเทศใดประเทศหนึ่ง และ 100 แทนสถานการณ์ที่ดีที่สุดของประเทศใดประเทศหนึ่ง ดังเช่นกำหนดมาตรวัดเท่ากับ 100 ให้แก่อายุขัยเฉลี่ยของประเทศสวีเดน ในปี ค.ศ. 1973 ซึ่งเป็นปีที่อายุขัยเฉลี่ยเท่ากับ 77 ปี ซึ่งสูงสุดเทียบกับมาตรวัด 0 ของประเทศ Guinea Bissau ในปี ค.ศ. 1950 ซึ่งมีอายุขัยเฉลี่ยเท่ากับ 28 ปี เป็นต้น สำหรับ PQLI ของแต่ละประเทศได้จากค่าเฉลี่ยของมาตรวัดของตัวชี้วัดทั้งสาม”

ผลการศึกษาพบว่าประเทศที่มีค่า per capita GNP ในระดับต่ำมีค่า PQLI ในระดับต่ำในทำนองตรงกันข้ามประเทศที่มี per capita GNP ในระดับสูงก็จะมีค่า PQLI ในระดับสูงด้วย และ PQLI มีความสัมพันธ์ที่ไม่ชัดเจนเนื่องจากมีบางประเทศมี per capita GNP สูงแต่ค่า PQLI ต่ำมากหรือบางประเทศมี per capita GNP ต่ำแต่มีค่า PQLI สูงกว่าค่าเฉลี่ยของกลุ่มประเทศที่มีระดับรายได้เหนือกว่าค่าเฉลี่ย แสดงว่าในบางประเทศคุณภาพชีวิตได้พัฒนาดีขึ้นก่อนที่จะ per capita GNP จะเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในกรณีตรงกันข้ามกรณีที่ per capita GNP อยู่ในระดับสูง มิได้เป็นหลักประกันว่าคุณภาพชีวิตจะดีขึ้น

พัฒนาดี (2540) ได้ทำศึกษาในโครงการประชากับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาประเทศไทยที่ยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงสถานะต่าง ๆ ทางประชากับสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างประชากับสิ่งแวดล้อมในลักษณะองค์รวมและในรายละเอียดต่อไป และเพื่อศึกษาความตระหนัก ความรู้ ทักษะ และความต้องการมีส่วนร่วมในการรักษาสีเขียวของประชาชน ตลอดจนสร้างความตระหนักและต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศไทยที่ยั่งยืน โดยรวบรวมข้อมูลตัวอย่างแบบเจาะจงทั้งสิ้น 1,608 ราย จากจังหวัดตัวแทนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง

ผลการศึกษาในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าสถานะของประชากับสิ่งแวดล้อมในบางมิติ เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ และชีวิตครอบครัวอยู่ในระดับที่ควรพิจารณาแก้ไข สถานะด้านสุขภาพมีแนวทางการพัฒนาที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง ส่วนสถานะด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอยู่ในภาวะที่ต้องบำบัดฟื้นฟู สิ่งแวดล้อมที่จัดสร้างขึ้นยังอยู่ในภาวะขาดแคลนในหลาย ๆ ด้าน เช่น การคมนาคมและการสื่อสาร และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณสุข เป็นต้น สำหรับด้านสิ่งแวดล้อมนั้นประชาชนมีแนวโน้มที่จะรับรู้และตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมในบางประเด็น มีทัศนคติที่ค่อนข้างถูกต้อง แต่ยังมีส่วนร่วมในการรักษาสีเขียวน้อยมาก จึงควรรณรงค์ให้ประชาชนปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมให้มากขึ้น สำหรับภาคกลางนั้นพบว่ามีความตระหนักและสิ่งแวดล้อมในระดับเดียวกันกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าสถานะในบางมิติจะดีกว่าเล็กน้อย เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่จัดสร้างขึ้น แต่สถานะของสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติยังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่ามาก โดยเฉพาะแหล่งน้ำและอากาศ กลุ่มตัวอย่างมีความรู้และตระหนักถึงการรักษาสีเขียวในระดับที่สูงกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่กลับละเลยและเพิกเฉยต่อการมีส่วนร่วมในการรักษาสีเขียวมากกว่า

สุมาลี (2541) ได้ศึกษาเรื่อง ดัชนีคุณภาพชีวิตของประชากรไทย: ปัจจัยที่กำหนดและผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจถดถอย วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อสร้างดัชนีชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชากรไทย วิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดคุณภาพชีวิตของประชากรไทย และวิเคราะห์ผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจถดถอยที่มีต่อคุณภาพชีวิตของประชากรไทยผลจากการศึกษา พบว่า ดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพของประชากรไทยสูงขึ้นทุกปี ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดคุณภาพชีวิตของประชากรไทย บ่งชี้ว่าสัดส่วนของผลผลิตจากภาคอุตสาหกรรมรายจ่ายในการนำเข้าเครื่องมือแพทย์ และสัดส่วนรายจ่ายด้านการศึกษาของรัฐต้องประมาณรายจ่ายทั้งหมด มีอิทธิพลในการกำหนดคุณภาพชีวิตของประชากรไทย ผลการวิเคราะห์ผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจถดถอยที่มีต่อ

คุณภาพชีวิตของประชากรไทย พบว่าภาวะเศรษฐกิจถดถอยจะมีผลกระทบทำให้คุณภาพชีวิตทางกายภาพของประชากรไทยลดลง เนื่องจากสัดส่วนงบประมาณรายจ่ายทางการศึกษาต่องบประมาณรายจ่ายทั้งหมดมีแนวโน้มลดลง นอกจากนี้คุณภาพชีวิตทางด้านสุขภาพอนามัยมีแนวโน้มที่จะลดลงเช่นกันเนื่องจากลักษณะของภาวะเศรษฐกิจถดถอยที่มีอัตราเงินเฟ้อในระดับสูงทำให้อำนาจซื้อของประชาชนลดลง การใช้จ่ายด้านสุขภาพลดลงในขณะที่รายจ่ายเพื่อสุขภาพเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในการกำหนดคุณภาพชีวิตทางด้านสุขภาพอนามัยอย่างมีนัยสำคัญปัจจัยหนึ่ง รวมทั้งรัฐสวัสดิการด้านสุขภาพอนามัย ซึ่งในการศึกษานี้พิจารณาจากโครงการบัตรสุขภาพ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อคุณภาพชีวิต ทางด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนชาวไทยอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน

อภิชัย (2541) ได้เขียนบทความ เรื่องทบทวนวิกฤติทางเศรษฐกิจเพื่อเตรียมสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนของอาเซียน เพื่อพยายามแนะนำทฤษฎีต่าง ๆ ที่จะนำมาอธิบายวิกฤติทางเศรษฐกิจในประเทศไทยในเดือนกรกฎาคม 2540 โดยเพียงนำแนวคิดหลัก ๆ สามแนวคิด ซึ่งแต่ละแนวคิดมีส่วนถูกต้องด้วยกันทั้งสิ้น ประกอบด้วย การกล่าวโทษระบบ เบรตตันวูดส์หรือไอเอ็มเอฟ ว่าเป็นสาเหตุหลักของวิกฤติ หรือการกล่าวโทษความไม่พร้อมของประเทศไทยพร้อมทั้งระบบควบคุมหรือบริหารจัดการและสุดท้าย มีการประเมินจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพของปัญหาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และอาจจะช่วยเป็นแนวทางในการหาทางออกจากปัญหาได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว โดยมีจุดเน้นที่สำคัญก็คือ ความสามารถในการเพิ่มภูมิคุ้มกันให้กับระบบเศรษฐกิจภายในประเทศต่อวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต โดยอาจจะประกอบด้วยมาตรการที่สำคัญดังนี้ 1) เพิ่มกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับรากหญ้า 2) ปรับการลงทุนภายในประเทศให้สอดคล้องกับการออมภายในประเทศ โดยการปรับโครงสร้างทางสถาบันที่เกี่ยวข้องและจำเป็นในระดับมหภาค และส่งเสริมการออมให้เพิ่มมากขึ้นในระดับรากหญ้าในชนบท 3) วางแผนการผลิตเพื่อตอบสนองความจำเป็นเบื้องต้นของชุมชนในระดับต่าง ๆ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

สายนันท์ (2542) ได้แปลหนังสือ ความเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนามนุษย์ในสาธารณรัฐเกาหลี ช่วงปี พ.ศ. 2488 – 2535 ซึ่งมีการกล่าวถึง การใช้ข้อมูลของ 57 ประเทศในปี 2503 มาศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างการค้าและการกระจายรายได้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผลการศึกษาพบว่าการค้าและการกระจายรายได้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ความเปิดกว้างทางเศรษฐกิจและความเท่าเทียมกันในการกระจายรายได้มีความสัมพันธ์ที่เป็น

ปฏิภาณกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการใช้จ่ายทางการศึกษาของภาครัฐไม่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และได้อ้างถึงการศึกษาของ Romon Lopez, Vinod Thomas and Yan Wong (อ้างถึงในรายงานเรื่องเดียวกัน) ซึ่งใช้ข้อมูลของ 12 ประเทศศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการศึกษา พบว่าการศึกษาที่มีผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ถ้าหากว่าระบบเศรษฐกิจมีลักษณะเปิด แต่ถ้าหากว่าระบบเศรษฐกิจเป็นแบบปิด หรือมีนโยบายที่เข้มงวดมากการศึกษาจะส่งผลกระทบต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจน้อยมาก

Pearce (1990) ได้ให้กล่าวถึงเงื่อนไขทั่วไปของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าประกอบไปด้วย 1) รายได้ที่แท้จริงต่อหัวสูงขึ้น 2) มีพัฒนาการที่ดีทางด้านสุขภาพและภาวะโภชนาการ 3) ความสำเร็จทางด้านการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน 4) ความเสมอภาคในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ 5) การกระจายรายได้มีความเป็นธรรม 6) การมีเสรีภาพขั้นพื้นฐานเพิ่มขึ้น

ดนัย (2544) ได้ศึกษา ดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยโดยใช้วิธีการสร้างดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Indicators) ในลักษณะที่เป็นดัชนีรวม ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงเวลาของการศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2533 – พ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีผลการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพบว่าค่าดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยลดลงจาก 0.65 ในปี 2533 เหลือเพียง 0.52 ในปี 2540 โดยดัชนีลดลงร้อยละ 20 (พ.ศ. 2533–พ.ศ. 2540) หรือมีค่าลดลงเฉลี่ยร้อยละ 2.8 ต่อปี จากผลการศึกษาที่ได้มีความสอดคล้องกับทิศทางหรือกลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาเนื่องจากแนวทางในการพัฒนาประเทศในช่วงเวลาดังกล่าวมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักโดยให้ความสำคัญของการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องรอง จึงพบว่าแม้ประเทศไทยมีการเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่อเนื่องแต่ภาพรวมของการพัฒนาด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมกลับไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ธงชัย (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานของประชากรไทยในชนบท วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อศึกษาลักษณะของคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานของประชากรไทยในชนบท รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ที่มีต่อระดับของคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานของประชากรไทยในชนบท โดยทำการศึกษาในช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 และฉบับที่ 8 ใช้ข้อมูลในปี พ.ศ. 2539 และปี พ.ศ. 2543 เป็นตัวแทนในการศึกษาโดยใช้ข้อมูลในทุกจังหวัดที่อยู่ในอาณาเขตประเทศไทยยกเว้นกรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานของประชากรไทยในชนบทในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 โดยรวมดีขึ้นจากช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 และเมื่อพิจารณาในแต่ละภาค พบว่าภาคเหนือเป็นภาคที่มีระดับคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานในระดับต่ำเมื่อเทียบกับภาคอื่น ๆ ในส่วนการวิเคราะห์ทางด้านปัจจัยที่กำหนดคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานของประชากรไทยในชนบทโดยรวม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 พบว่าปัจจัยทางการเงินและปัจจัยทางด้านทรัพยากรป่าไม้ไม่ส่วนในการกำหนดคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานสำหรับในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พบว่าปัจจัยทางการศึกษาและปัจจัยทางด้านทรัพยากรป่าไม้เป็นปัจจัยที่กำหนดคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานแตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงเวลาที่กำหนด

Atya (2004) ได้ศึกษาปัจจัยที่กำหนดการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้นและระยะยาว โดยใช้ข้อมูล 86 ประเทศ ระหว่างปี 1976 – 2000 โดยใช้การออมที่แท้จริงเป็นตัวแทนของการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้น และใช้ระบบนิเวศวิทยาเป็นตัวแทนของการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาว ผลการศึกษาพบว่า อัตราการเติบโตของประชากรมีผลทางลบกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้น อัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศมีผลทางบวกกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้น การส่งออกในทรัพยากรธรรมชาติมีผลทางลบกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้น การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศมีผลทางบวกกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้น อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดมีผลทางบวกกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้น และความเป็นสมาชิกกลุ่มประเทศ OPEC มีผลทางลบกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะสั้น ส่วนการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว นั้นพบว่า อัตราการเติบโตของประชากรมีผลทางลบกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาว อัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศมีผลทางบวกกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาว การส่งออกในทรัพยากรธรรมชาติมีผลทางบวกกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาว การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศมีผลทางบวกกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาว อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดมีผลทางลบกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาว และความเป็นสมาชิกกลุ่มประเทศ OPEC มีผลทางบวกกับการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาว

วรารณ และคณะ (มปป.) ได้ศึกษา ดัชนีวัดการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนของประเทศ ไทย โดยการจัดทำดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (Index of Sustainable Economic Welfare: ISEW) ซึ่งเชื่อมโยงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเข้ากับต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงผลของการพัฒนาที่มีต่อคุณภาพชีวิตหรือสวัสดิการของคนในสังคม ทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคต โดยองค์ประกอบของดัชนีที่สำคัญในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ การบริโภค

ภาคเอกชนและรัฐ ในส่วนที่เพิ่มสวัสดิการให้สังคม การสะสมทุนสุทธิ มูลค่าการบริการที่ไม่ผ่านตลาด ต้นทุนทางสังคมและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ตลอดจนค่าเสื่อมของทุนธรรมชาติ

ผลการจัดทำดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (ISEW) ของประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2541 มูลค่าของ ISEW โดยเฉลี่ยต่ำกว่ามูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ประมาณร้อยละ 24 (ค่าพิสัยระหว่างร้อยละ 17-35) โดยมูลค่าเฉลี่ยของ per capita ISEW ในช่วงที่ทำการศึกษามีค่าปี 2531 คือ 23,694.24 บาท ต่อคนต่อปี มีอัตราการขยายตัวประมาณร้อยละ 4.6 ต่อปี โดยถ้ามองในภาพรวมแล้ว ในช่วงปี พ.ศ. 2520 – 2539 เศรษฐกิจไทยยังมีการขยายตัวอย่างมีคุณภาพนั่นคือ การเติบโตทางเศรษฐกิจเมื่อหักต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังอยู่ในลักษณะขยายตัว แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2540 – 2541 มูลค่า per capita ISEW ลดลงประมาณร้อยละ 7 ต่อปีเป็นผลมาจากวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้การบริโภคภาคเอกชนและการสะสมทุน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของ ISEW ลดลง ประมาณร้อยละ 3.2 และ 18.4 ต่อปี ตามลำดับ

จากการตรวจสอบเอกสารและทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบถึงแนวคิดการพัฒนาประเทศ ของนักวิชาการที่ได้แสดงให้เห็นแนวคิดการพัฒนาประเทศที่ไม่คำนึงเพียงการพัฒนาด้านปริมาณเพียงด้านเดียว แต่แนวคิดการพัฒนาต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านคุณภาพของประชาชนชาวไทย โดยการพัฒนาที่กระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ รวมไปถึงต้องตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมให้อยู่ในสภาพที่ดีตลอดไป ในส่วนของการจัดทำเครื่องชี้วัดการพัฒนาประเทศ สามารถสรุปเครื่องชี้วัดการพัฒนาที่จัดทำขึ้นได้ 2 ลักษณะดังนี้ 1) หน่วยงานที่จัดทำเครื่องชี้วัดการพัฒนาประเทศที่บ่งชี้การพัฒนา 3 มิติ ได้แก่ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและมิติสิ่งแวดล้อม และ 2) หน่วยงานที่จัดทำเครื่องชี้วัดการพัฒนาประเทศ ที่บ่งชี้การพัฒนาบาง มิติของการพัฒนา โดยสรุปได้ดังตารางที่ 2.1 และตารางที่ 2.2 ตามลำดับ

ตารางที่ 2.1 หน่วยงานที่จัดทำเครื่องชี้วัดการพัฒนาประเทศที่บ่งชี้การพัฒนาทั้ง 3 มิติ ได้แก่
มิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและมิติสิ่งแวดล้อม

หน่วยงาน/นักวิชาการ	ดัชนี	จำนวนองค์ประกอบ และตัวชี้วัด
1. สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ	- ดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุข	7 ด้าน 25 ตัวชี้วัด
2. สำนักงานสถิติแห่งชาติ	- เครื่องชี้วัดภาวะเศรษฐกิจและ สังคม	23 สาขาสถิติ
3. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย	- เครื่องชี้วัดความจำเป็น พื้นฐาน (จปฐ.)	8 หมวด 39 ตัวชี้วัด

ที่มา: จากการตรวจสอบเอกสาร

ตารางที่ 2.2 หน่วยงานที่จัดทำเครื่องชี้วัดการพัฒนาประเทศที่บ่งชี้การพัฒนาบางมิติของการพัฒนา

หน่วยงาน/นักวิชาการ	ดัชนี	จำนวนองค์ประกอบ และตัวชี้วัด
1. สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ	- ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งทาง เศรษฐกิจ	5 ด้าน 28 ตัวชี้วัด
	- โครงการติดตามผลการ พัฒนาเป้าหมายการพัฒนาแห่ง สหัสวรรษ	8 ด้าน 48 ตัวชี้วัด
2. คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม แห่งชาติ	- ดัชนีชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม	6 ประการ 63 ตัวชี้วัด
3. กรมประชาสัมพันธ์	- เครื่องชี้วัดครอบครัวผาสุก	4 หมวด 20 ตัวชี้วัด
4. มูลนิธิเพื่อนหญิง	- เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของ หญิงไทย	7 หมวด

ที่มา: จากการตรวจสอบเอกสาร

จากการตรวจสอบเอกสารงานวิจัยหรือผลการศึกษานักวิชาการหลายท่านที่พิจารณาการพัฒนาในลักษณะหลายมิติซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมีดังนี้ พัฒนาวดี, สุมาลี, อภิชัย, Pearce, คณัย, ธงชัย และ Atya ซึ่งนักวิชาการเหล่านี้ได้ศึกษาแนวคิดการพัฒนาในหลาย ๆ มิติพร้อมกันอย่างสมดุล ส่วนนักวิชาการ ที่ศึกษาหรือมีแนวคิดการพัฒนาเพียงบางด้าน คือ Hicks and Borumand, Morris, สายนันท์ และวราภรณ์และคณะ อย่างไรก็ตามผลจากการตรวจสอบเอกสารที่ผ่านมาผู้วิจัยสามารถนำความรู้ที่ได้ เพื่อนำไปทำการศึกษาในบทที่ 4 ต่อไป